

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA XAVF GURIHIGA KIRUVCHI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH

Bozorova Gulchiroy Qurbondurdiyevna

Buxoro viloyati Olot tuman MMTB ga qarshli 6-maktab psixologi

Annotatsiya Farovon oila-bu ota-onalar moddiy, ijtimoiy, psixologik va boshqa ichki manbalarga asoslangan moslashuvchan qobiliyatlar orqali o'z vazifalarini muvaffaqiyatli bajaradilar, ular tezda o'z farzandlarining ehtiyojlariga moslashadilar va uni tarbiyalash hamda rivojlantirish muammolarini muvaffaqiyatli hal qiladilar. Ammo oilaning bir turi mavjud bo'lib, unda me'yorlardan ma'lum bir og'ish mavjud bo'lib, uni farovon deb belgilashga imkon bermaydi. Ushbu toifadagi oilalar xavf ostida bo'lgan oilaga tegishli.

Kalit so'zlar: xavf ostida bo'lgan oila bolalari, o'qituvchilar, mahalla ijtimoiy xodimlari, hamkorlik, ruhiy holat.

KIRISH

Maqolada davlatimiz umumta'lim maktablarida xavf ostida bo'lgan oila bolalar bilan ishlashda o'qituvchilar va mahalla ijtimoiy xodimlari o'rtasidagi hamkorlikni empirik o'rganish natijalari keltirilgan. Xavf ostidagi oila bolalari, bir tomondan, ta'lim muassasalarida o'qitiladi, tarbiyalanadi va ijtimoiylashtiriladi, ikkinchi tomondan, ular ijtimoiy himoya muassasalari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi, ikki ijtimoiy subyektning to'liq o'zaro hamkorligini ta'minlash juda muhimdir. Oila ijtimoiy faoliyatning ajralmas qismidir, chunki bolaning muvaffaqiyatli rivojlanishi va sotsializatsiyasi asosan oilaviy vaziyat bilan belgilanadi. Inson rivojlanishiga biologik va ijtimoiy turli xil omillar ta'sir qiladi. Shaxsning shakllanishiga ta'sir qiluvchi asosiy ijtimoiy omil bu oila.

Oila tarkibiga, oiladagi oila a'zolariga va umuman atrofdagi insonlarga bo'lgan munosabatiga qarab, inson dunyoga ijobiy yoki salbiy qaraydi, o'z qarashlarini shakllantiradi, boshqalar bilan munosabatlarini quradi. Oilaviy munosabatlar insonning kelajakda o'z karerasini qanday qurishiga, qaysi yo'ldan borishiga ta'sir

qiladi. Aynan oilada shaxs o'zining birinchi hayotiy tajribasini oladi, shuning uchun bola qaysi oilada, farovon yoki xavf ostida tarbiyalanishi juda muhimdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz", – degan fikri, shuningdek, jadidchi Fitratning "Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq"– degan fikrlariga davlatimiz rahbarining alohida urg'u berishi zimmamizda xalq manfaatlari, farzandlar kelajagi, ularning oiladagi tarbiyasi, muhiti va parvarishiga oid mas'uliyat nechog'li yuqori ekanidan dalolatdir. Darhaqiqat, farzand tarbiyasi oilaga, ya'ni ota-onalar tomonidan berilgan tarbiyaga bog'liq.

Farovon oila-bu ota-onalar moddiy, ijtimoiy, psixologik va boshqa ichki manbalarga asoslangan moslashuvchan qobiliyatlar orqali o'z vazifalarini muvaffaqiyatli bajaradilar, ular tezda o'z farzandlarining ehtiyojlariga moslashadilar va uni tarbiyalash hamda rivojlantirish muammolarini muvaffaqiyatli hal qiladilar. Ammo oilaning bir turi mavjud bo'lib, unda me'yorlardan ma'lum bir og'ish mavjud bo'lib, uni farovon deb belgilashga imkon bermaydi. Ushbu toifadagi oilalar xavf ostida bo'lgan oilaga tegishli.

Xavf ostida bo'lgan oila-bu obyektiv yoki subyektiv sharoitlarda ijtimoiy faoliyat qiyin bo'lgan va deyarli muqarrar ravishda hayotdagi qiyinchilik holatida bo'lgan oila tushuniladi. Ko'pgina hollarda, bunday oila bolani tarbiyalash vazifalarini hayotdagi katta qiyinchiliklar bilan birlashtiradi. Ota-onalar, qoida tariqasida, adaptiv qobiliyatlarning sezilarli darajada pasayishi tufayli oilaviy ta'lim funksiyalarini bajara olmaydilar, shuning uchun bunday oilada bolani tarbiyalash jarayoni unchalik samarali emas. Ular bolaning xatti-harakatlariga salbiy ta'sir qiladi, bolalarga nisbatan huquqi buzilgan xatti-harakatlar qiladi.

Shuningdek, xavf ostida bo'lgan oila deganda biz tuzilishi buzilgan, ichki chegaralari "xiralashgan", asosiy oilaviy funksiyalari qadrsizlangan yoki e'tiborsiz

qoldirilgan, tarbiyaning aniq yoki yashirin nuqsonlari bo'lgan, natijada psixologik iqlim buzilgan va "qiyin" vaziyatdagi bolalar paydo bo'lgan oila [4, b-23]ni tushunamiz. Bundan tashqari, bunday oilada munosabatlar buzilishi mavjud bo'lib, oila a'zolarining normal aqliy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, bu esa jamiyatda moslashishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi va ijtimoiy xavf tug'diradi [3, b-254].

Psixolog olim Y.Y.Drevko xavf ostida bo'lgan oilalar qatoriga o'z hayotining muayyan sharoitlari tufayli jamiyat tomonidan salbiy tashqi ta'sirlarga ko'proq moyil bo'lgan oilalar toifalarini kiritadi. A.N.Elizarovanning fikricha xavf ostida bo'lgan oilalar quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi:

- bunday oilalar a'zolari oilada sodir bo'layotgan voqealarni tahlil qilish qobiliyatiga ega emaslar, shuning uchun ular oila hayotini yaxshilash va samarali natijalarga erishish uchun maqsadlarni belgilashga qodir emaslar.

- Oila muammolarini og'zaki muhokama qilish qobiliyati past; psixolog ularga oila hayotini qanday yaxshilash mumkinligini va muammoning sabablari nimada ekanligini so'z bilan tushuntirishga harakat qilganda, bu oilalar a'zolari yaxshi tushunmaydilar.

- Sevgi, g'amxo'rlik, o'zaro yordam bilan bog'liq his-tuyg'ularga qarshi kuchga erishish, tajovuzkorlik bilan bog'liq hissiyotlar oilasida ustunlik mavjud bo'ladi.

- Spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarni iste'mol qilish muammosiga nisbatan yuqori darajadagi xavf mavjud.***aktab o'quvchilarini xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi,***

So'nggi yillarda mamlakatimizdada bolaning shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda sifatli ta'lim, zamonaviy va yetarli ijtimoiy himoya hamda xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq bolaning ijtimoiy huquqlari kafolatlarini ta'minlash bo'yicha ko'p ishlar qilindi. Davlat ta'lim xizmatlari sifatini oshirish orqali o'z fuqarolarining, ayniqsa bolalarning ijtimoiy huquqlarini kafolatlashga intiladi, chunki ular eng zaif guruhlardan biri hisoblanadi. Millat kelajagi bolalarga g'amxo'rlik qilishga bog'liq. Ruhiy va jismonan sog'lom, bag'rikenglik va mehr-muhabbat ruhida tarbiyalangan

inson jamiyat ravnaqi, sogʻlom yosh avlodni shakllantirishga fidoyilik qiluvchi faol fuqaroga aylana oladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbuslari bilan 2023-yil 1-iyundagi

“Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam koʻrsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yoʻlga qoʻyish boʻyicha kompleks chora-tadbirlar toʻgʻrisida” gi Farmoni bilan kompleks yondashuv asosida professional ijtimoiy himoya tizimini joriy qilish, ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi va manzilliligini oshirish orqali aholining koʻmakka muhtoj qatlami ijtimoiylashuvini taʼminlash hamda ijtimoiy himoyani mahalla darajasigacha tashkil etish, ogʻir hayotiy ahvolga tushib qolgan oilalarga individual yondashuvga muvofiq ijtimoiy xizmat va yordam koʻrsatishni yoʻlga qoʻyishga maqsadida Ijtimoiy himoya milliy agentligi, uning hududiy boʻlinmalari va shahar, tumanlarida Inson ijtimoiy xizmatlar markazlari tashkil etilib, hozirda faoliyat koʻrsatib kelmoqda.

Barcha bolalar huquq egasidir va bolalar hurmat qilinishi kerak boʻlgan huquqlarning (Bola huquqlari toʻgʻrisidagi konvensiyaning 5-qismi) subyekti ekanligiga koʻra, davlat bolalar huquqlarini taʼminlashga harakat qilishi kerak. Demokratik jamiyat qurish, shuningdek, xavf ostida boʻlgan oila bolalar uchun yaxshi ijtimoiy himoya va xavfsizlik tizimini yaratish orqali amalga oshiriladi hamda u taʼlim tizimi bilan birgalikda ishlashi kerak.

Xavf ostidagi oila bolalari umumtaʼlim maktablarida samarali ijtimoiylashuviga erishish, sifatli bilim olishlari, bola huquqlari toʻgʻrisidagi davlat va xalqaro huquqlarini himoya qilish uchun uchun maktab hamda ijtimoiy ish tashkiloti xisoblangan Inson ijtimoiy xizmatlar markazi hamkorlikda ishlashlari kerak. Xavf ostida boʻlgan oila bolalari xavfli muhitda yashaydi, xavf omillariga bevosita yoki bilvosita taʼsir qiladi, xavfli vaziyatda boʻladi hamda xavfli harakatlar sodir etishi mumkin. Hozirda oʻqituvchilar sinf rahbar sifatida ishlaganida, har kuni bolalar va ularning oilalari bilan ishlaydi, ularni oʻrgatadi va tarbiyalaydi hamda bolalarni ijtimoiylashtirishning asosiy subyektlaridan biridir. Ular jamiyatning boshqa ijtimoiy subyektlari, masalan, ijtimoiy xizmatlar va boshqa bolalarni himoya qilish organlari bilan faol hamkorlik qilishlari kerak. Bolalar va oilalar bilan taʼlim tashkilotlari va

ijtimoiy ish muassasalari o'rtasidagi hamkorlik juda muhim, chunki bolalar himoyasi va ularning manfaatlarini himoya qilish jamoaviy mehnatni talab qiladigan juda murakkab va mas'uliyatli vazifadir.

O'qituvchilar o'rtasida olib borgan tadqiqotlarimiz tufayli ular sinf rahbar sifatida ko'pincha o'quvchilar bilan bog'liq murakkab ijtimoiy muammolarga duch kelishlarini va ularni mustaqil ravishda hal qilishga harakat qilishlarini aniqladik, ammo ular ta'kidlaganidek, bu ishni ijtimoiy xodimlar yaxshiroq bajarishi mumkin. Ularning fikriga ko'ra, maktab rahbariyati va mahalla ijtimoiy xodimini hamkorlikdagi ishi o'qituvchilarga asosiy ishlariga, ya'ni o'quv va tarbiyaviy faoliyatga e'tiborni qaratish imkonini beradi.

Respondentlarning 76 foizi maktabda ijtimoiy xodim hamkorligi mavjudligi ularning ishini qanday osonlashtirishi mumkinligini tushuntiradi:

- mahalla ijtimoiy xodimlar kasbiy malakasi maktab mutaxassislariga bolalarning ta'lim va tarbiyasini murakkablashtiradigan noqulay hayotiy vaziyatlar natijasida xavf ostida bo'lgan bolalar hayotida yuzaga keladigan muammolarni to'g'ri tushunish va yengib o'tishga yordam beradi. Bu maktab darajasida ijtimoiy ishlarni o'z vaqtida amalga oshirish imkonini beradi va ijtimoiy xizmatlar bilan o'zaro aloqani yaxshilaydi;

- mahalla ijtimoiy xodimlar maktab va oila o'rtasidagi aloqani o'zgartirishi va yaxshilashi mumkin;

- mahalla ijtimoiy xodimlar maktab va ijtimoiy ish muassasalari o'rtasida vositachilik qilishlari mumkin. Ijtimoiy tizimning funktsiyalari va imkoniyatlarini bilgan holda, ushbu xodimlar xavf ostida bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlashning maqbul va samarali usulini topishda o'qituvchilarning ishini yengillashtirishi va oilalarni tegishli tuzilma yoki ijtimoiy xizmatga yo'naltirishi mumkin.

XULOSA.

Ta'lim muassasalarida xavf ostida bo'lgan oila bolalar bilan ishlashda yuzaga keladigan muammolarga umumiy munosabat mavjudligi sababli, umuman olganda, o'qituvchilar maktab o'quvchilarini ta'lim doirasidan tashqarida qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq qo'shimcha ishlarni bajarishga qarshi ekanligini ta'kidlash mumkin.

O'qituvchilar sinf rahbar sifatida haddan tashqari yuklanishni boshdan kechirmoqda, chunki bunday holatlar ularning ishlarida tez-tez uchraydi. Ular o'z vakolatlariga ko'ra bolani malakali qo'llab-quvvatlay oladigan, o'qituvchilarning ishini yengillashtiradigan va ijtimoiy institutlar bilan aloqa o'rnatadi oladigan ta'lim muassasalari bilan maktab ijtimoiy xodimlar bilan hamkorlik g'oyasini qo'llabquvvatlaydi. O'qituvchilar oilada turli xil inqirozlar mavjud bo'lganda ijtimoiy xizmatlar bilan bog'lanish zarurligini aniq ko'rishadi: oiladagi zo'ravonlik, oila muhitining o'quvchi farzandiga nisbatan xavfligi va h.k. Umuman olgan xavf guruhidagi oila bolalari bilan ishlashda umumta'lim maktabi va mahalla ijtimoiy xodimlari o'rtasida hamkorlikni ta'minlovchi mexanizm yaratilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Агулина С.В., Рогова Ю.А. Семьи «группы риска» как социальная и психолого-педагогическая проблема [Текст] / Северо-Кавказский федеральный университет Ставрополь
2. Шульга Т.И. Работа с неблагополучной семьей [Текст]: учеб. пособие / Т.И.Шульга. – М.: Дрофа, 2005. – 254, |2| с.
3. Целуйко В.М. Вы и ваши дети. Психология семьи. [Текст] Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. 283 с. -23 С.
2. Древко Ю.Ю. Коррекция детско-родительских отношений в семьях группы «риска» // Психология в экономике и управлении. Иркутск: Байкальский государственный университет, 2014. – С. 40-44.
3. Елизаров А.Н. Специфика работы психолога с семьями группы риска [Текст] // Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Психологическое обеспечение профилактики социального сиротства и отклоняющегося поведения детей и юношества» 13-15 апреля 2004 года. – М.: Консорциум «Социальное здоровье России», 2004. – С. 114-115.
4. Дишкова М.С. Взаимодействие между образовательными и социальными учреждениями за преодоление девиаций в поведении на детей. – Б.: «Университет «проф. д-р А.Златаров», 2017. – 310 с.
5. Internet materiallari